

การเรียนรู้และแนวทางการปฏิบัติด้านความยั่งยืนสู่การสร้างอัตลักษณ์ ของผู้ปลูกผักอินทรีย์ พื้นที่ กุ่มทอง ท่าม่วง กาญจนบุรี Sustainability Learning and Practices towards Identity Creation of Organic Vegetable Growers in the Area Thung Thong, Tha Muang,

Kanchanaburi

กัลยา ทองหนู้อย¹ และ พิทักษ์ ศิริวงศ์²

Kanlaya Thongnunui and Phitak Siriwong

¹เจ้าพนักงานที่ดินจังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี 71140 ประเทศไทย

Head of the Kanchanaburi Provincial Land Office, Kanchanaburi Province 71140, Thailand

e-mail: kanlaya51550@gmail.com

²คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร จังหวัดเพชรบุรี 76120 ประเทศไทย

Faculty of Management Science, Silpakorn University, Phetchaburi Province 76120, Thailand

e-mail: siriwong_p@su.ac.th

Received : June 9, 2024 Revised : October 9, 2024 Accepted : November 18, 2024

6

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการเรียนรู้เรื่องความยั่งยืนทางอาหารของเกษตรกร 2) ศึกษาแนวทางการปฏิบัติด้านความยั่งยืนภายใต้อัตลักษณ์จากประสบการณ์ชีวิตของเกษตรกร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีปรากฏการณ์วิทยาเชิงอัตถิภาวะนิยม มีเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลหลัก 1 คน ผู้บริโภครวม 11 คน เลือกตัวอย่างแบบเจาะจง เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก สัมภาษณ์เชิงลึก ลักษณะท่าทาง สีหน้า และบริบทโดยรอบ จดบันทึกและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัย วัตถุประสงค์ข้อ 1 พบว่า 1. การสร้างความตระหนักและรับรู้เกี่ยวกับความยั่งยืนทางอาหาร ประกอบด้วย 1) รับรู้ถึงประโยชน์ของการทำเกษตรอินทรีย์ 2) น้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ 3) เห็นปัญหาของการทำเกษตรแบบดั้งเดิม 4) รับรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยี 5) ทดลองปฏิบัติก่อนตัดสินใจ 2. การเรียนรู้ด้านความยั่งยืนทางอาหาร ประกอบด้วย เริ่มต้นด้วยการทำจริง มีความมุ่งมั่นตั้งใจจริง หาแนวทางแก้ไขปัญหา หาความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน ศึกษาแนวทางจำหน่ายสินค้า สร้างช่องทางจำหน่ายสินค้า สร้างความน่าเชื่อถือให้กับตัวเอง ปลูกพืชให้ดูเป็นตัวอย่าง ผลิตและจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการทำเกษตรอินทรีย์ แปรรูปผลผลิต และปลูกพืชผักแบบผสมผสาน วัตถุประสงค์ข้อ 2 ประกอบด้วย 1) แนวทางการปฏิบัติด้านความยั่งยืน พบว่า มีการผลิตครบทุกวงจรของความเป็นเกษตรอินทรีย์

รักษาและสร้างความเชื่อมั่นในคุณภาพสินค้า นำเอาเทคโนโลยีมาใช้ มีคุณธรรมและซื่อสัตย์ต่อลูกค้า เรียนรู้และพัฒนาอยู่ตลอดเวลา มีองค์ความรู้ในการทำเกษตรอินทรีย์อย่างแท้จริง 2) การสร้างเครือข่ายทางสังคม โดยการตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน สร้างเครือข่ายกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องและเพื่อนบ้านคนในชุมชน เป็นสมาชิก สสว.(สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม 3) เกี่ยวกับวัฒนธรรมสังคม สร้างสายสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงาน ผู้รู้ปราชญ์ชาวบ้าน กัลยาณมิตร เพื่อนบ้านคนในชุมชน 4) ผู้บริโภคพืชผักอินทรีย์ มีความคาดหวังและพึงพอใจเกี่ยวกับคุณภาพสินค้าโดยตรง การมีสุขภาพและสภาพแวดล้อมที่ดี

คำสำคัญ : ความยั่งยืน; อัตลักษณ์; ผู้ปลูกผักอินทรีย์

Abstract

This research aims to 1) examine how organic vegetable farmers learn about food sustainability, and 2) examine the sustainable practices under the identity derived from the life experiences of organic vegetable farmers. The methodology used in this qualitative investigation was existential phenomenology. Purposive sampling was used to choose 11 consumers and one farmer as the primary informants. Data were collected through in-depth interviews, observations of gestures, facial expressions, surrounding contexts, note-taking, and related document studies. The research findings demonstrated that there were two results for the first objective:

1.1 Raising awareness and understanding of food sustainability.

1.1.1) Recognizing the benefits of organic farming.

1.1.2) Adopting the principles of the Sufficiency Economy Philosophy.

1.1.3) Realizing the issues with traditional farming.

1.1.4) Knowledge of relevant technology.

1.1.5) Get experiences before making choices. Additionally,

1.2 Learning the sustainable practices under the identity derived from the life experiences of organic vegetable farmers, the results were as follows: starting by actually doing it; being truly determined and solving

the problem; learning from local wisdom scholars and reviewing product selling guidelines; creating product selling channels; establishing one's credibility; conducting plant growing trials; producing and distributing products used in organic farming; processing products, and growing integrated vegetable.

Furthermore, the results of the second reasearch objective, found that 1) sustainability practices, the results showed that the production process was in line with all organic agriculture circle; the product quality was maintained and confidence was built; technology was used in the process; the company had integrity and virtues for customers; the farmers constantly acquired learning and developing and had a through understanding of organic farming. 2) Developing a social network, the results included: establishing a community enterprise and establishing connections with relevant authorities and residents, as an OSMEP (Office of Small and Medium Enterprises Promotion) member. 3) Regarding social culture, the results included establishing good relationships with co-workers, knowledgeable people, local wisdom scholars, good friends, and neighbors in the community. 4) Organic vegetable buyers had clear expectations and satisfaction regarding product quality, better health, and the environment.

Keywords: Sustainability; Identity; Organic Vegetable Grower

บทนำ

ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทำให้องค์การต่าง ๆ ต้องปรับตัวให้ทันความเปลี่ยนแปลง ความปลอดภัยทางอาหารก็ได้รับผลกระทบจากการใช้สารเคมี ทำให้เกิดผลร้ายต่อสภาพแวดล้อม ข้อมูลขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) สถานการณ์ความขัดแย้ง การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ ภัยพิบัติ และการชะลอตัวทางเศรษฐกิจส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหารเสี่ยงต่อการขาดความหิวโหยให้หมดไปของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ปี 2561 - 2563 ประชากรโลก 690 ล้านคน

ตกอยู่ในสภาวะขาดสารอาหาร และอาจถึง 840 ล้านคน ในปี 2573 FAO เห็นว่าต้องสร้างระบบอาหารที่ยั่งยืน เน้นการสร้างสมดุลของสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม และปัจจุบันทั่วโลกเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจชะลอตัว ทำให้ผลผลิตการเกษตรลดลง (Secretariat of the National Food Commission, 2023) จึงต้องให้ความสำคัญในการสร้างแหล่งผลิตอาหารทางการเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้มีความยั่งยืนตลอดไป

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของอำนาจด้านเกษตรกรรมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในระดับท้องถิ่น ชาติ และโลก ซึ่งมีเกษตรกรรายย่อยและชุมชนท้องถิ่นเป็นฐานหลัก "ฐานทรัพยากรอาหาร" ได้แก่ ดิน น้ำ ป่า ทรัพยากรชีวภาพเพื่อผลิตอาหารช่อนมิติ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง นโยบายเกษตรกรรมของประเทศมุ่งพัฒนาเชิงอุตสาหกรรมและพาณิชย์ ภายใต้การค้าเสรีของโลก ถูกควบคุมโดยบริษัทข้ามชาติ ทั้งด้านเทคโนโลยี กลไกตลาด ชนิดพืชที่ปลูก กำหนดความต้องการบริโภคของตลาด ให้มีวัฒนธรรมบริโภคเชิงเดี่ยวที่ขึ้นต่อประเภทผลผลิตไม่ก็อย่างทีกลุ่มทุนผูกขาด จึงต้องปกป้องระบบการผลิตและวัฒนธรรมการบริโภคให้มั่นคง ยั่งยืน ให้เกษตรกรชุมชนท้องถิ่นและคนในสังคมมุ่งสร้าง "ฐานทรัพยากรอาหาร" ของตนเองขึ้นมา เนื่องจากความมั่นคงของ "ฐานทรัพยากรอาหาร" จะเกิดขึ้นได้ด้วยการสร้างสรรค์ของเกษตรกร ชุมชนท้องถิ่น และความร่วมมือของภาคประชาสังคมที่จะก้าวข้ามพรมแดนความเป็นชนชั้นความเป็นชาติ เพื่อนำไปสู่การสร้างระบบการเกษตรและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนและเป็นธรรม (Boonchai et al., 2007) การสร้างวัฒนธรรมในเรื่องการบริโภคอาหารปลอดภัยเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก

แนวคิดการขับเคลื่อนความมั่นคงทางอาหารและอธิปไตยทางอาหาร ได้แก่ ความปลอดภัย ความมั่นคงและอธิปไตยทางอาหาร FAO เสนอความปลอดภัยทางอาหารรวมเข้าไปไว้ในเรื่องความมั่นคงทางอาหาร เพราะว่าทุกคนต้องกินอาหารที่ปลอดภัยเพียงพอ และเข้าถึงได้องค์กรชวานาระหว่างประเทศที่เรียกว่า "เวียคัมปาซินา" หรือองค์กรชวานาโลกเรียกอธิปไตยทางอาหาร ซึ่งรวมเอาความปลอดภัยและความมั่นคงทางอาหารเข้าไปอยู่ในอธิปไตยทางอาหารด้วยเพราะฉะนั้นอธิปไตยทางอาหารหรือการต่อสู้เรื่องความมั่นคงทางอาหาร มีจุดต่อสู้ คือต้องบริโภคอาหารท้องถิ่น เพราะว่ากรบริโภคตามกระแสจักรวรรดินิยมทางอาหารทำให้โลกร้อน (Boonchai et al., 2007)

การทำเกษตรอินทรีย์เพื่อแก้ปัญหาการใช้สารเคมีที่ส่งผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ปัญหาสิ่งแวดล้อมและความมั่นคงทางอาหาร เป็นการผลิตแบบธรรมชาติเพื่อฟื้นฟูและปรับปรุงระบบนิเวศ ผู้บริโภคสนใจบริโภคเพิ่มขึ้นเพื่อความปลอดภัยทางอาหารและเต็มใจจ่ายในราคาที่สูงขึ้นเพื่อซื้อสินค้าอินทรีย์ ทำให้การค้าและการนำเข้าสินค้าเกษตรอินทรีย์ในหลายประเทศเพิ่มขึ้น การผลิตและการค้าสินค้าเกษตรอินทรีย์จึงถูกนำมาใช้เป็นรูปแบบของการค้าทางเลือกเพื่อช่วยส่งเสริมการเข้าถึงตลาดของเกษตรกร (Narinsilp, 2020) เพราะฉะนั้นทุกภาคส่วนต้องให้ความสำคัญและส่งเสริมให้เกษตรกรเลิกใช้สารเคมี โดยปลูกผักอินทรีย์ทดแทนตลอดไป

6

เกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์ ตำบลทุ่งทอง

ตำบลทุ่งทองมีพื้นที่ที่เหมาะสมกับการทำการเกษตรเนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มลักษณะของดินเป็นดินทรายแบ่งละเอียดหรือดินร่วนร้อยละ 80 เหมาะสำหรับการปลูกพืชไร่หรือพืชผัก เป็นดินเหนียวร้อยละ 20 เหมาะสำหรับการปลูกข้าว มีพื้นที่ติดคลองชลประทานทั้งทิศตะวันออกและตะวันตก นอกจากนั้นยังมีห้วยนาคราชไหลผ่านหลายหมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1, 2, 3, 4, 5, และ 8 มีเนื้อที่ประมาณ 16,146 ไร่ ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอท่าม่วง 3 กิโลเมตร และอำเภอเมืองกาญจนบุรี 13 กิโลเมตร ถือว่าเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้ความเจริญมีการคมนาคมที่สะดวกมีสภาพอากาศแบบฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดู คืออากาศแห้งแล้งในฤดูหนาว ฝนชุกและความชื้นสูงฤดูฝน แบ่งได้ 3 ฤดู คือ ฤดูร้อนระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ - พฤษภาคม 2) ฤดูฝน เริ่มกลางเดือนพฤษภาคม - พฤศจิกายน 3) ฤดูหนาวเดือนพฤศจิกายน - กลางเดือนกุมภาพันธ์เนื่องจากปัญหาของเกษตรกรในพื้นที่ตำบลทุ่งทองมีผู้สนใจในการทำเกษตรอินทรีย์จำนวนน้อย ส่วนมากจะทำเกษตรที่ใช้สารเคมี ทำให้เกิดปัญหากับสภาพแวดล้อมทั้งดิน น้ำ อากาศ และเกิดการตกค้างของสารเคมีในพืชผัก ทำให้ผู้บริโภคได้รับอันตรายต่อสุขภาพในระยะยาว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องการเรียนรู้และแนวทางการปฏิบัติด้านความยั่งยืนสู่การสร้างอัตลักษณ์ภายใต้ประสบการณ์ชีวิตของเกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์ พื้นที่ตำบลทุ่งทอง อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี ด้วยแนวทางปรากฏการณ์วิทยาเชิงอัตถิภาวะนิยม เพื่อให้ชุมชนได้มีอาหารทางการเกษตรอินทรีย์บริโภคอย่างเพียงพอ ปลอดภัย และมีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้นสร้างความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนทางอาหารตลอดไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาถึงการเรียนรู้เรื่องความยั่งยืนทางอาหารของเกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์ ตำบลทุ่งทอง อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี
- 2) เพื่อศึกษาถึงแนวทางการปฏิบัติด้านความยั่งยืนภายใต้อัตลักษณ์จากประสบการณ์ชีวิตของเกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์ ตำบลทุ่งทอง อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี

องค์ประกอบและรากของแนวคิด “ฐานทรัพยากรอาหาร”

ขบวนการเกษตรกรรมยั่งยืนและทรัพยากรธรรมชาติ ได้กำหนดองค์ประกอบของฐานทรัพยากรอาหารไว้ดังนี้ 1) ฐานทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ ป่า ทะเล และความหลากหลายทางชีวภาพ 2) ฐานวัฒนธรรม ความรู้ ประสบการณ์ ความเชื่อ จารีตประเพณีที่สั่งสม และสืบเนื่องกันมาในชุมชนและสังคม 3) ระบบเกษตรกรรมและการผลิต ทั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตของประเด็นฐานทรัพยากรอาหารไว้ ดังนี้ 1) ฐานทรัพยากรและการเข้าถึง 2) ระบบการผลิตอาหาร 3) การบริโภคและการกระจายอาหารที่เป็นธรรม 4) ระบบกฎหมาย นโยบาย และการเชื่อมโยงทางการเมือง 5) ข้อตกลงระหว่างประเทศ 6) องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น(Boonchai et al., 2007) ซึ่งชุมชนเป็นส่วนสำคัญที่จะต้องผลักดันในการสร้างฐานทรัพยากรทางอาหาร เนื่องจากเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญ

รากของแนวคิดฐานทรัพยากรอาหาร

แนวคิดฐานทรัพยากรอาหารเป็นเรื่องสิทธิชุมชนต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติความมั่นคงและอธิปไตยทางอาหาร มีลักษณะเฉพาะถิ่นและความเป็นสากลไปพร้อมกัน เนื่องจากถูกสร้างขึ้นในบริบทของการต่อสู้ในสังคมไทยและสอดคล้องกับกระแสเกษตรกรรมยั่งยืนและสิทธิชุมชนต่อฐานทรัพยากรในระดับสากล โดยมีมุ่งเสริมสร้างสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ระบบการผลิต และการบริโภคของเกษตรกรและชุมชนบนฐานวัฒนธรรมท้องถิ่นที่พึ่งตนเอง เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารโดยปรับเปลี่ยนระบบการจัดการทรัพยากร การผลิต และการบริโภคของชุมชนและสังคมให้พึ่งตนเองอย่างยั่งยืนผลักดันให้เกิดนโยบายด้านเกษตรทรัพยากร และการค้าในและนอกประเทศให้เกิดความเป็นธรรม มีระบบบริหารนโยบายที่เปิดกว้างเป็นประชาธิปไตย การสูญเสียฐานทรัพยากรอันเป็นฐานชีวิตของเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นทำให้เกิดความยากจน

สูญเสียอัตลักษณ์และศักดิ์ศรี เกิดความขัดแย้งและความเป็นชุมชนแตกสลาย จึงเกิดขบวนการชุมชนท้องถิ่นในการรื้อฟื้น ปกป้องฐานทรัพยากรของตนเองในแต่ละด้าน (Boonchai et al., 2007) การทำเกษตรยั่งยืนเป็นรูปแบบที่เข้มแข็ง เพราะเชื่อมโยงการให้ความสำคัญทุกสิ่งทุกอย่าง เช่น ดิน น้ำสภาพแวดล้อม ปัจจัยการผลิตอื่น พันธุกรรม การจัดการทุกอย่าง (Hutanuwat & Hutanuwat, 2004) ซึ่งมิได้หมายความว่าเฉพาะการผลิตทางการเกษตรเท่านั้น แต่รวมถึงความคิด จิตใจ วิถีชีวิต เศรษฐกิจ ความรู้ความสามารถในภูมิปัญญาพื้นบ้านและการพัฒนาเทคโนโลยี ตลอดจนความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชุมชนและสังคม (Zaeb, 2001) ซึ่งชุมชนแต่ละชุมชนจำเป็นต้องมีอัตลักษณ์ของชุมชนเพื่อเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งชี้ถึงความเป็นชุมชนนั้น ๆ

6

แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ “เกษตรกรรมยั่งยืน”

อัตลักษณ์ "เกษตรกรรมยั่งยืน" เป็นรูปแบบหรือเทคนิคการเกษตรที่เกื้อกูลสภาพแวดล้อม มีความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ ความเป็นธรรมทางสังคม และมีมนุษยธรรม เป็นระบบคุณค่า โลกทัศน์ วิถีชีวิต ภูมิทัศน์ความสัมพันธ์ หรือเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนนัยและสถานะของเกษตรกร ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับฝ่ายต่างๆ ในทิศทางที่เอื้อประโยชน์ต่อเกษตรกร การทำความเข้าใจเกษตรกรรมยั่งยืนในฐานะอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ช่วยให้เข้าใจความสลับซับซ้อนของการเคลื่อนไหวด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในสังคมไทย ช่วยให้มองเห็นเงื่อนไข โอกาส และความเป็นไปได้ใหม่ๆ ในการแก้ปัญหาการเกษตร โดยเฉพาะปัญหาในเชิงอัตลักษณ์และสภาพความจริงเชิงรูปธรรมอย่างรอบด้านและเท่าทัน (Boonchai et al., 2004) การแก้ไขปัญหาเกษตรกรเพื่อพัฒนาสู่ความยั่งยืนไม่สามารถที่จะสำเร็จได้ถ้าปราศจากความร่วมมือร่วมใจจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

"อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมคือ การกำหนดตัวตนของชุมชนเกษตรกรรมเพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจ" เป็นยุทธศาสตร์การต่อสู้และปรับตัวที่ถูกผลิตซ้ำสร้างหรือตีความใหม่ภายใต้ความขัดแย้ง หากมีสูงอัตลักษณ์อาจจะเด่นชัด แต่ถ้าลดลงหรือมีน้อยอาจจะเลือนหายและสามารถเปลี่ยนแปลงได้เสมอขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละช่วงเวลาการสร้างอัตลักษณ์อาจนำสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามาครอบงำมานิยามใหม่หรือที่มีอยู่หรือเคยมีมาฟื้นฟูเลือกใช้เพื่อจัดความสัมพันธ์ใหม่ให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีแนวทางการวิเคราะห์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมใน

ลักษณะดังกล่าว สามารถนำมาปรับใช้ในการวิเคราะห์เกษตรกรรมยั่งยืน ในฐานะที่เป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้ในแง่ที่ว่าเกษตรกรรมยั่งยืนเริ่มต้นด้วยการชู "เกษตรกรรมทางเลือก" ประเภทต่าง ๆ ในฐานะไม่ใช่เป็นเพียงอาชีพ แต่เป็นกระบวนการเชิงวัฒนธรรมของท้องถิ่น ที่มุ่งทำทนายระบบเกษตรแผนใหม่ การทำความเข้าใจเกษตรกรรมยั่งยืนในฐานะอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมช่วยให้เข้าใจขบวนการเกษตรกรรมยั่งยืนได้ยืดหยุ่นและหลากหลายกว่าการใช้มุมมองเชิงวัฒนธรรมในรูปแบบเดิมๆ ซึ่งมองวัฒนธรรมอย่างหยุดนิ่งและไม่เห็นพลังการเคลื่อนไหวทางการเมืองอัตลักษณ์เกษตรกรรมยั่งยืน เป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ครอบคลุมมิติกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน เงินตรา วิถีชีวิต พฤติกรรมการบริโภค สิทธิในที่ดินทำกิน ความรู้ (Boonchai et al., 2004) ซึ่งชุมชนจำเป็นต้องมีวัฒนธรรมในแต่ละชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมสังคม

ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมคือความเป็นหนึ่งเดียวทางสังคมที่เกิดจากพลัง การเข้าไปมีส่วนร่วมในระบบความเชื่อและคุณค่าต่างๆ ร่วมกัน ที่หล่อหลอมและควบคุมพฤติกรรมของปวงชน หรือ “ความสำนึกร่วม” “ความรู้สึกสำนึก” หรือ “สมรรถนะในการรับรู้” ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์และประสบการณ์ร่วมกันของสมาชิกสังคม เนื่องจากประชาชนเกิดและได้รับการอบรมเลี้ยงดู ในบริบทของความสำนึกร่วมกัน ที่จะเป็นตัวกำหนดค่านิยม ความเชื่อ และพฤติกรรมทั้งหลาย ความสำนึกร่วมกันจะทำให้ชีวิตดำเนินไปได้และมีความหมาย ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมส่วนใหญ่จะได้รับการดำรงไว้ ด้วยเหตุว่าทุกคนในสังคมต่างก็มีส่วนร่วมในสิ่งที่เป็นตัวแทนร่วมกันจำนวนหนึ่ง (Sunthorpethas, 2010) และในการดำเนินงานต่างๆไม่ว่าจะเกี่ยวข้องข้อกับด้านใดก็ตามสิ่งที่จะขาดไม่ได้เลยคือการสร้างเครือข่ายเพื่อพึ่งพาอาศัยในการดำเนินกิจกรรมต่างๆให้สำเร็จลุล่วง

แนวคิดและทฤษฎีการสร้างเครือข่ายการทำงาน

เครือข่ายเป็นรูปแบบทางสังคมที่เปิดโอกาสให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเพื่อการแลกเปลี่ยน การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันร่วมกันทำงาน (Alter and Hage, 1993) และเป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรหลาย ๆ องค์กรที่ต่างมีทรัพยากรของตนเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมาย

ของตัวบุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลายาวนานพอสมควร แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อได้ ในการเข้าร่วมเป็นองค์กรเครือข่าย แม้ว่าองค์กรจะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน แต่องค์กรเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่ เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์กรเท่านั้น (Kaewthep, 1995) นอกจากนี้ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้สำเร็จผลควรนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตควบคู่ไปด้วย

6

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เป็นปรัชญาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ ซึ่งมุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตต่างๆ เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนาเศรษฐกิจ สามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับ เป็นการปฏิบัติบนทางสายกลาง ประกอบด้วย 3 ลักษณะดังนี้ 1) ความพอประมาณ คือ ความพอดีต่อความจำเป็นและเหมาะสมกับฐานะของตนเอง สังคมสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นไม่มากเกินไปไม่น้อยเกินไป และไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น 2) ความมีเหตุผล คือ การตัดสินใจดำเนินการอย่างมีเหตุผลตามหลักวิชาการ กฎหมาย คุณธรรมและวัฒนธรรมที่ดีงามโดยคำนึงถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างถ่วงถ่วงรู้จุดอ่อนจุดแข็งโอกาสอุปสรรคและคาดการณ์ผลที่จะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ รู้เรา รู้จักเลือก นำสิ่งที่ดีและเหมาะสมมาประยุกต์ใช้ 3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว คือ การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเพื่อให้สามารถบริหารความเสี่ยงปรับตัวและรับมือได้อย่างทันท่วงทีและต้องอาศัยเงื่อนไขของความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานดังนี้ 1) ความรู้ ประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้านและรอบคอบที่จะนำความรู้นั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวัง ในการปฏิบัติ 2) คุณธรรม ประกอบด้วยความตระหนักในคุณธรรมมีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทนมีความเพียรใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต (Academic Department and Sathaporn Books, 2018)

เพื่อให้การเรียนรู้และสร้างแนวทางการปฏิบัติด้านความยั่งยืนทางอาหารของเกษตรกร ผู้การสร้างอัตลักษณ์ของผู้ปลูกผักอินทรีย์ เกษตรกรจะต้องมีความรู้ในเรื่องการสร้างวัฒนธรรมทางสังคมการสร้างเครือข่ายในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาเกษตรกร

ขาดองค์ความรู้ในการทำเกษตรอินทรีย์ ทั้งในด้านขั้นตอนการผลิต วิธีการจัดจำหน่าย ช่องทางการจัดจำหน่าย และการแปรรูปผลผลิต เพื่อให้สามารถพัฒนาตนเอง พึ่งพาตนเอง และถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังจากรุ่นสู่รุ่น มีแหล่งอาหารบริโภคที่ปลอดภัยเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ทางด้านอาหารตลอดไปและน้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องการเรียนรู้และแนวทางการปฏิบัติด้านความยั่งยืนสู่การสร้างอัตลักษณ์ของผู้ปลูกผักอินทรีย์ พื้นที่ ตำบลทุ่งทอง อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่แสวงหาความจริงจากประสบการณ์ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ใช้วิธีวิทยา existential phenomenology ปรากฏการณ์วิทยา แนวอัตถิภาวะนิยม ตามแนวคิดว่าการดำรงอยู่ในโลกของบุคคลมีอิทธิพลต่อบุคคลนั้นๆ มุ่งวิเคราะห์ภาวะที่มีที่เป็นของบุคคลและสิ่งต่างๆ เชื่อว่าการรับรู้ของบุคคลส่งผลต่อการดำรงอยู่ในโลก การใช้ชีวิตในปัจจุบันเป็นผลมาจากภูมิหลังและประสบการณ์เดิมของแต่ละคน ไม่เชื่อมนุษย์จะจัดอคติหรือประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาของตัวเองได้ และไม่เชื่อว่าแก่นสาระสำคัญจะมีความหมายถ้าไม่ผ่านการรับรู้หรือตีความของผู้ศึกษา (Junprasert, T., 2022) ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เข้าใจอย่างแท้จริงโดยการสังเกตพฤติกรรม สีหน้า แววตา ลักษณะท่าทางในการตอบคำถาม (Churchill, 2021) ใช้คำถามในลักษณะพูดคุยแบบธรรมชาติหลีกเลี่ยงการใช้คำศัพท์ทางวิชาการเพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริงและสังเกตบริบทสิ่งแวดล้อมโดยรวมวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างข้อมูลสรุปแบบอุปนัย (Inductive analysis) เพื่อเข้าใจปรากฏการณ์เกี่ยวกับประสบการณ์การดำรงชีวิต “ภาวะที่เป็น” เสรีภาพในการเลือกและการกระทำในสถานการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์โดยปราศจากอคติของผู้วิจัย (Podhisita, 2021)

ขอบเขตการวิจัย

1) ด้านเนื้อหาเน้นทำความเข้าใจเกี่ยวกับการสร้างความยั่งยืนทางอาหาร และอัตลักษณ์ของเกษตรอินทรีย์ยั่งยืน วัฒนธรรมทางสังคม และเครือข่ายการดำเนินงาน เพื่อกำหนดกรอบการวิจัย และโครงร่างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก 2) ด้านประชากรและพื้นที่ ผู้ให้ข้อมูลหลักคือเกษตรกรผู้ปลูกพืชเกษตรอินทรีย์และผักออแกนิก ที่ประสบผลสำเร็จ

จำนวน 1 คน คือ พ.ต.ท.ดนัย จันทร์พินิจรัตน์ ซึ่งดำรงตำแหน่งประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตปุ๋ยหมักอินทรีย์ปรับปรุงบำรุงดิน ท่งทอง โดยผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกจากการสอบถามนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรประจำตำบลท่งทองเพื่อหาเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการทำเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นการสุ่มตัวอย่างแบบกำหนดเกณฑ์ (Moser & Korstjens, 2018; Suri, 2011; Suttinarakorn, 2013) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ดีที่สุดที่สุดในตำบลท่งทอง และ ผู้บริโภคนักพืชผักเกษตรอินทรีย์ จำนวน 11 คน 3) ด้านระยะเวลา เก็บข้อมูลโดยสัมภาษณ์เชิงลึกในช่วงเดือน เมษายน - พฤษภาคม 2567

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

6 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ ตัวผู้วิจัย ซึ่งต้องมีความไวต่อทฤษฎี (Theoretical sensitivity) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดและครบถ้วน (Pasunon & Siriwong, 2013) โดยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความยั่งยืนทางอาหารและใช้เครื่องมือช่วยในการเก็บข้อมูล คือ โครงร่างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ที่สร้างจากแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งสมาร์ตโฟน และ เครื่องบันทึกเสียง ปากกา กระดาษในการจดบันทึกข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล 3 วิธีการ คือ 1) การสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลหลัก 1 คน ผู้บริโภคนัก 11 คน ตามวิธีการวิจัยแบบปรากฏการณ์วิทยาแนวอัตถิภาวะนิยม 2) การสังเกตและการจดบันทึก (Observation and Field-note) โดยใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยสังเกตน้ำเสียง ท่าทาง สีหน้า แววตา และบริบทสภาพแวดล้อมโดยรอบ พร้อมขออนุญาตบันทึกเสียงการสนทนา ร่วมกับการจดบันทึกข้อมูลสำคัญ ระหว่างการสัมภาษณ์ 3) การศึกษาเอกสาร (Document Analysis) เพื่อวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยจากหลากหลายแหล่ง (Theoretical Triangulation) ซึ่งเป็นการเตรียมพร้อมทั้งก่อนและระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล รวมถึงภายหลังจากที่เก็บข้อมูลแล้ว (Pasunon & Siriwong, 2013)

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ผู้วิจัยได้พัฒนาแนวคำถามและสร้างแนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อศึกษาเรื่องการรับรู้แนวทางปฏิบัติ การสร้างอัตลักษณ์ วัฒนธรรมทางสังคม และเครือข่ายใน

การดำเนินงานเกี่ยวกับความยั่งยืนทางอาหารให้ครอบคลุมถึงองค์ประกอบที่ส่งผลต่อความยั่งยืนทางอาหารภายใต้ประสบการณ์ชีวิตของเกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ อัดเสียงการสนทนา และใช้คำพูดของผู้ให้ข้อมูลเพื่อยืนยันความจริงในทุกประเด็น ใช้วิธี การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ของ Denzin (1970) คือการแสวงหาความเชื่อถือได้ของ ข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกันคือ (Chanthawanich, 2004) การตรวจสอบสามเส้าของ ข้อมูล (Method Triangulation) ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้อามาตรวจสอบความสมบูรณ์ของการ เก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้ เป็นการตรวจสอบโดยพิจารณาจากวิธี เก็บรวบรวมข้อมูลที่แตกต่างกัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน ที่ใช้วิธีการสังเกตควบคู่กับการซักถามพร้อมกับศึกษา ข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบ หลังจากการถอดบทสนทนาจากการบันทึกเสียงการ สัมภาษณ์ การบันทึกพฤติกรรมต่าง ๆ ที่พบและจากเอกสารข้อมูลที่เกี่ยวข้อง หลังจากนั้น จึงจะวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ว่าเพียงพอครอบคลุมเนื้อหาประเด็นการวิจัยแล้วหรือไม่ และผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม จนกว่าได้ข้อมูลครบถ้วนสมบูรณ์เพียงพอที่จะเขียนรายงานการวิจัยได้

6

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยใช้วิธีถอดคำพูดคลิปเสียงจากสมาร์ทโฟนและเครื่องบันทึกเสียง แบบคำต่อคำประโยคต่อประโยค และวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่กันไปเพื่อทำความเข้าใจกับเนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยได้สะท้อนความคิด พิจารณาตน เพื่อตรวจสอบผลกระทบจากความติดต๋วมารู้สึกและความพร้อมของตัวผู้วิจัยต่อขบวนการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ก่อนที่จะไปสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับวิธีวิทยาปรากฏการณ์วิทยาแนวอัตถิภาวะนิยมเป็นอย่างดีเพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนตามวัตถุประสงค์การวิจัยในครั้งนี้

ผลการวิจัย

1. การเรียนรู้เรื่องความยั่งยืนทางอาหารของเกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์ พบว่า
  - 1.1 มีการสร้างความตระหนักและการรับรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์ ดังนี้
    - 1) ได้แรงบันดาลใจจากในหลวงรัชกาลที่ 9 เป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างพลัง ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง “เห็นแนวคิดพระองค์ท่าน แล้วมาทดลองทำโดยปลูกผักบุ้งและคะน้าที่ไม่ใช้สารเคมี แล้วนำมาทำอาหารปรากฏว่าคะน้าไม่มีรสขมแต่หวานในภายหลังได้ทดลองใช้สารเคมี ปรากฏว่าคะน้ามีรสขม” 2) คำนี้ถึงความปลอดภัย

พื้นฐานของชีวิตมนุษย์ ว่าการมีชีวิตดำรงอยู่ของมนุษย์ในแต่ละวันควรได้รับการบริโภคอาหารที่ปลอดภัย และมีสิ่งแวดล้อมที่ดี “เพราะเป็นเด็กชาวไร่ชาวนาที่แวดล้อมไปด้วยสารเคมีจนรู้สึกตัวว่าไม่ไหวแล้ว ทำให้นึกถึงในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่ทรงเป็นแบบอย่าง และมีความคิดเห็นตรงกันคือ มันไม่ปลอดภัยจริง ๆ ตอนนั้นยังไม่มีทางเลือก แต่มีความคิดว่า มีโอกาสแล้วต้องทำให้ได้ ทำให้สำเร็จ” 3) เนื่องจากเติบโตมาจากครอบครัวที่มีอาชีพเกษตรกรรมจึงมีความสนใจทำการเกษตรต่อเนื่องจากบรรพบุรุษ และเห็นว่าการทำงานเกษตรแบบดั้งเดิมไม่มีการพัฒนา “การเป็นลูกชาวนาชาวไร่ ที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ทำให้เห็นปัญหารุ่นพ่อแม่ว่าไม่มีการพัฒนา ทำให้มองเห็นว่าจะใช้วิธีดั้งเดิมอย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีการผสมผสาน ต้องนำเอาเทคโนโลยีมาช่วยบ้าง ไมอย่างนั้นสู้ไม่ได้ และรุ่นพ่อแม่เขาไม่รู้จักเกษตรอินทรีย์”

6

1.2 การเรียนรู้เรื่องเรื่องการทำเกษตรอินทรีย์ พบว่า 1) เริ่มต้นจากการเรียนรู้ด้วยตัวเอง ด้วยการลงมือทดลองทำจริง และค่อยๆ สะสมประสบการณ์มาจนถึงปัจจุบัน “เรียนรู้จากการทำจริง ถามผู้รู้ หาข้อมูลในอินเทอร์เน็ต ฟังจากคนอื่นที่เขาพูดมาแล้วนำมาประยุกต์ใช้ ทดลองแล้วจินตนาการ (imagine) ในทางที่เป็นไปได้” 2) ต้องมีความมุ่งมั่นตั้งใจจริง เมื่อเจอปัญหาที่หาทางแก้ไข “พอมีความตั้งใจจริงแล้ว เจอปัญหาก็ค่อยๆ แก้ไข ไมู่้ก็ถามผู้รู้ พอเป็นรูปร่างแล้วโรงงานก็ทำสำเร็จแล้วเกษตรอินทรีย์ที่มีคนบอกว่า ทำไม่ได้หรอก ยังไม่เห็นมีใครทำสำเร็จเลย พอมาตอนหลังก็จะพูดว่าทำได้ไง โอ้อ้อทำได้ไง ” 3) ขอความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน แล้วนำมาปฏิบัติ “ ถ้ามีแนวคิดแบบนี้ต้องทำอะไรบ้าง เขาก็จะแนะนำแล้วก็เอามาทำ ปรากฏว่าทำได้ไม่ต้องลองผิดลองถูก เรื่องการทำมูลไส้เดือนต้องเรียนรู้วิธีการทำใช้เวลาเกือบ 2 ปี จนตั้งเป็นฟาร์มได้ ” 4) ศึกษาแนวทางในการจำหน่ายสินค้า โดยยึดหลักการทำได้ขายเป็น ผลิตภัณฑ์ต้องขายให้ได้ด้วย “ทำได้แต่ต้องขายให้เป็น ถ้าทำได้แต่ขายไม่เป็นก็ไปไม่รอด แต่การผลิตได้ขายเป็นมันก็ได้ไม่ได้ทำไม่ได้ทุกคน” 5) สร้างช่องทางในการจำหน่ายสินค้า โดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง “ช่องทางการขายลงในไลน์ ในเฟสบุ๊คของชุมชน มีป้ายประชาสัมพันธ์ มีร้านค้าชุมชน ขายปลีกไม่ได้ขายส่ง เพราะว่าจะอะไรก็ตามที่ขายส่งลำบากหมด” 6) สร้างความน่าเชื่อถือ ให้กับตัวเอง เพื่อให้ลูกค้ามีความมั่นใจในคุณภาพของผลผลิต “การที่ลูกค้าจะมาหรือไม่มานอนอยู่ที่ความน่าเชื่อถือ ถ้าไม่มีความน่าเชื่อถือคนก็ไม่มาซื้อในตอนแรกเจอปัญหาไม่มีลูกค้าเพราะคนยังไม่เห็นฝีมือ ก็อดทนทำไปเรื่อย ๆ ขายเองทำเอง ปลูกเอง ของที่ปลูกต้องมีคุณภาพ ต้องงาม เขาก็จะถามว่าใช้ดินอะไรปลูก”

7) ปลูกพืชให้ดูเป็นตัวอย่างเพื่อให้ลูกค้านำไปปฏิบัติ คือ “ ขยายดินก็ต้องปลูกต้นไม้ให้ดู เช่น ปลูกกุหลาบ ลูกค้าก็ถามว่าทำไมกุหลาบมันดก และงามอย่างนั้น ใส่ปุ๋ยอะไร ก็ตอบว่า ทำปุ๋ยอินทรีย์เองแต่ใส่ปุ๋ยหนอยนะ 3 - 5 วัน ใส่ครั้ง ก็แนะนำไป ” 8) ผลิตและจัด จำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่ใช้ปลูกพืชผักอินทรีย์ เพื่อลดต้นทุนในการผลิต คือ “ทุกอย่างที่ขายก็ คือ ทุกอย่างที่ใช้” 9) มีการแปรรูปผลผลิตในการจัดจำหน่าย “ผักเคลมีคุณค่าทางอาหารสูง มากเรียกว่าราชินีแห่งผักสามารถนำไปทำราดหน้า ผัดซีอิ้ว นำไปปั่นกิน ทำเกลมง ถั่วลิสง นำไปทำถั่วทอดเป็นแผ่น ๆ” 10) มีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานหลายชนิด ตามหลัก เกษตรทฤษฎีใหม่ ของในหลวงรัชกาลที่ 9 “ มีมะม่วง เมล่อน ข้าวโพด การปลูกผักเช่น ผักสลัด ผักเคล ค่ะน้ำเห็ดหอม ข้าวกล้อง ”

2.แนวทางการปฏิบัติด้านความยั่งยืนภายใต้อัตลักษณ์จากประสบการณ์ชีวิตของ เกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์
ของเกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์

2.1 แนวทางปฏิบัติด้านความยั่งยืนในการสร้างอัตลักษณ์ของเกษตรกรผู้ปลูก ผักอินทรีย์ พบว่า 1) มีความเป็นเกษตรอินทรีย์ด้วยตัวตนที่แท้จริงของเกษตรอินทรีย์ ที่มีครบทุกวงจรของความเป็นเกษตรอินทรีย์ เช่น ปุ๋ยหมักมูลไส้เดือน ฟาร์มเลี้ยงไส้เดือน เกลือจืดจากแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ที่ช่วยในการปรับปรุงดิน ป้องกันเชื้อรา ดินหมัก ไบโอก้ามผสมมูลไส้เดือน หัวปุ๋ยอินทรีย์ “ถ้าใช้ของผมแล้วจะติดใจ มีมูลไส้เดือนครึ่ง ต่อครึ่ง นำไปเพาะเมล็ดได้ดี กว่าจะได้เป็นอินทรีย์ที่มีชื่อทุกวันนี้” 2) ต้องรักษาคุณภาพ ของสินค้าที่ผลิตอย่างมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลง “ไม่ทำตามกระแสเพราะรักษาคุณภาพ ทำ ฟาร์มมูลไส้เดือนสำเร็จ ทำผักสลัด โรงเมล่อน ต้องเป็นของที่มีคุณภาพ อย่าไปตามใจ คนอื่น ๆ ขายปลีกเอาดีกว่า ของผมทำมาอย่างไรก็อย่างนั้น อย่าไปลดคุณภาพ” 3) สร้างความมั่นใจให้กับลูกค้าในคุณภาพสินค้าที่ผลิต สามารถเข้าไปชมกระบวนการ ผลิตได้ “ถ้าไม่เชื่อมั่นก็พาไปดูโรงงานเลี้ยงไส้เดือนของตนเอง มีดินขาย 4 สูตร ปุ๋ยหมัก อินทรีย์ชนิดผงใช้เติม ดินชนิดใช้เติม ใช้ปลูก โรงงานสับขุยมะพร้าว น้ำหมักใช้ไล่เพลี้ย หนอน จุลินทรีย์สังเคราะห์แสง เร่งยอด เร่งใบ ถ้ามะนาวไม่ออกลูกเทพหนึ่งขวดรอบโคน แล้วรดน้ำตาม อาทิตย์เดียวออกดอกขาว ถ้ามะนาวไม่ต้องผสมน้ำ ถ้าต้นเล็กผสมน้ำ ฉีดที่ต้น” 4) มีการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ในขบวนการผลิต เช่น เครื่องสับขุยมะพร้าว เครื่องตีดิน โรงงานผลิตปุ๋ยอินทรีย์ “ เพราะมีเครื่องตีดินทำให้รู้ว่ามีการนำขี้วัวมาทำ มูลไส้เดือนปลอม มันยังไม่เป็นปุ๋ยอินทรีย์เลยถึงได้ขายกิโลละ 6,7 บาท ตอนหลังมาทำ มูลไส้เดือนเองถึงรู้ว่าดูอย่างไร” 5) เป็นคนที่มีคุณธรรมและซื่อสัตย์กับลูกค้า “ตอน

กำลังสร้างโรงงานใหม่ๆ มีคนพูดหลายคนว่าถ้าคิดจะทำอินทรีย์ไม่มีวันสำเร็จ เพราะใช้ไม่ได้ผล พอเรียนรู้มาทำด้วยตัวเองจึงรู้ว่า มีพวกที่ชอบไปหลอกหลวงเขา ทำดีได้พักเดียวก็ไปลดคุณภาพลง เพราะความโลภกับไม่มีคุณภาพ เอาโน้นเอานี่ไปใส่ ขี้ค้างคาวก็เอาข้าวไปบดแล้วใส่ปุ๋ยยูเรีย แล้วมาหลอกขาย ของแท้กลิ่นต้องฉุนขี้ค้างคาวกลิ่นต้องฉุน มูลไส้เดือนปลอมเขามาขายกิโลละ 6,7 บาท ก็คิดว่าเป็นไปได้จริงไปหาวิธีทำมา จนรู้ว่าเป็นของแท้ของปลอม ถ้าของปลอมจะบดละเอียดเลย ถ้าของจริงต้องหยาบ แห้ง และเบา ไม่มีกลิ่นคมได้เลย พอทำเองจนถึงขั้นเม็ดปุ๋ยได้แล้ว มีคนแนะนำว่าถ้าทำอย่างนี้ไม่ทันกินหรอก ต้องเอาปุ๋ยเคมีเข้าไปผสม เลยบอกขอบคุณมากไม่ต้องแนะนำแล้ว อีกคนหนึ่งบอกมีพรรคพวกจะพามาแนะนำเขาจับจ้างทำเตาปั้นเตาเผาเผาเพื่อไล่ความชื้นจะได้เป็นเม็ดปุ๋ยเร็วขึ้น ก็มาคิดจะทำปุ๋ยอินทรีย์แล้วจะเอาเตามาเผาเพื่อประโยชน์อะไร นำไปเผาความเป็นอินทรีย์ก็ตายหมด เพราะมันเป็นสิ่งมีชีวิต”

6) มีการเรียนรู้และปรับปรุงพัฒนาการทำเกษตรอินทรีย์อย่างต่อเนื่อง “ เมื่อมีคนพูดไม่เห็นด้วยในการทำปุ๋ยอินทรีย์ ก็ไม่เคยท้อ และไม่เคยโกรธ คิดว่าต้องมีคนคิดเหมือนเราบ้าง แล้วก็มีจริง ๆ พอยื่นหยัดอยู่ได้ก็มีคนเห็นดีเห็นงามด้วย จะมาหาซื้อ พอมีความตั้งมั่นและก็เดินไปเรื่อย ๆ คนโน้นคนนี้ก็เริ่มเห็น นั่นแหละมันถึงจะย้อนกลับมา มันต้องใช้เวลา บวกกับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นมาที่ได้อาจจริง ว่ามันออกมาประสบความสำเร็จ ” 7) มุ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์เป็นอย่างดี สามารถแนะนำให้ ความรู้กับลูกเต้าได้ “ เมื่อมีคนมาถามว่าถ้าจะปลูกผักสวนครัวต้องเตรียมอะไรบ้าง ก็จัดเป็นเซตไปให้เลย กันเพลี้ย กันหนอน ปุ๋ย ดินหมักอินทรีย์ มันไปแทนเคมีได้ อาจจะไม่มีร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่ก็ 80-90 เปอร์เซ็นต์ ก็สามารถมีผักกินที่ปลอดภัยแล้ว แต่จะให้ได้ร้อยเปอร์เซ็นต์เหมือนเคมีไม่ได้ แต่ก็พึ่งเคมีให้น้อยที่สุด ปลูกต้นไม้ก็ต้องเตรียมดินให้พร้อม การปลูกต้นไม้ก็เหมือนเลี้ยงเด็กก่อน ต้องเตรียมว่าต้องใช้อะไรบ้าง เหมือนกับต้นไม้ก็ต้องเตรียมว่าต้องมีอะไรบ้าง”

2.2 การสร้างเครือข่ายทางสังคม พบว่า 1) โดยการตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนได้แก่กลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยหมักอินทรีย์ กลุ่มเครือข่ายการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ได้แก่ กล้วยฉาบ มันฉาบ มันทอด เผือกทอด ขนุนทอด กล้วยตาก อ้อยคั้นน้ำ น้ำตาลอ้อย ผักกาดดอง หน่อไม้ดอง มะม่วงดอง มะม่วงแช่อิ่ม ฯลฯ 2) สร้างเครือข่ายกับผู้ประกอบการในภาคสนาม เช่น เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ 3) ขึ้นทะเบียนเป็นสมาชิก สสว. (สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม) 4) สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับ

เพื่อนบ้าน คนในชุมชน ที่มีความคิดเห็นเรื่องการทำเกษตรอินทรีย์เหมือนกัน “การตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนก็เพื่อที่จะได้มีสังคม มีเครือข่าย การมีเครือข่ายก็ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยหมักอินทรีย์อย่างเดียว ก็มีกลุ่มเครือข่ายการแปรรูป และกลุ่มต่าง ๆ อีกมาก อย่างเช่นเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอก็หาความรู้บ้าง รู้จักกันแล้วก็ไปเป็นเครือข่ายกัน พอรวมตัวตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้ มันก็ไปปรากฏที่อำเภอ วิสาหกิจฯ เป็นหน่วยงานที่ส่งเสริมในหลาย ๆ ด้าน ตั้งแต่องค์ความรู้ และการพัฒนามาตรฐานหลาย ๆ อย่าง เขาก็จะแนะนำ ตอนนั้นก็ขึ้นเป็นทะเบียน สสว. แล้ว ซื่อก็ก็นำไปปรากฏอยู่ในทะเบียน สสว. ในส่วนของเพื่อนบ้านก็ต้องดูว่าเขามีความคิดเดียวกับเราหรือไม่ ถ้าเขาแอนด์เห็นสารเคมีเป็นสิ่งดีงามสวยหรูเป็นเทคโนโลยีที่ทันสมัย เขาก็นิยมชมชอบ และบอกว่าแบบเกษตรอินทรีย์ไม่ได้กินหรอก แบบนั้นก็เปลี่ยนเขายากแล้ว แต่ก็มีคนจำนวนมากที่ต้องการหนีเคมีมาพึ่งพาอินทรีย์”

2.3 เกี่ยวกับวัฒนธรรมสังคมพบว่า 1) มีการสร้างสายสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงาน ทำให้ได้รับความช่วยเหลือจากกัลยาณมิตรเพื่อนในสังคมที่ไปทำงาน เช่น การเรียนรู้เรื่องเครื่องจักร เครื่องสับตัดขุยมะพร้าว “ได้รับการเรียนรู้จากพรรคพวกที่อยู่ในแวดวงเครื่องจักร เขาทำเครื่องจักรให้สหวิทยา และให้คำแนะนำมา ผลิตให้มาในราคาที่เป็นกันเอง” 2) มีการรวมกลุ่มกับสมาชิกที่มีความคิดเห็นตรงกันซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันหรือละแวกใกล้เคียง “ได้มีการรวมกลุ่มกับพรรคพวกที่เห็นดีเห็นงามด้วยกัน ซึ่งเป็นคนหมู่บ้านเดียวกันอยู่ใกล้เคียงกันหรือคนละแวกเดียวกันจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน จุดประสงค์เพื่อหาเครือข่าย หาความร่วมมือ หาคนที่มีความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกัน” 3) มีการคบหาสมาคมกับผู้รู้เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน กัลยาณมิตรที่มีความรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ เช่น อดีตข้าราชการเกษตร “เราที่ต้องออกไปเจอพรรคพวกเพื่อนฝูงเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น” 4) สร้างสายสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนบ้านคนในชุมชน ด้วยการให้ความช่วยเหลือกับคนในชุมชนในการจัดจำหน่ายสินค้าเกษตรอินทรีย์ “ที่ผมติดป้ายร้านค้าชุมชนเพราะ พี่ที่เค้าทำวิสาหกิจชุมชนในการแปรรูปหมู่ที่ 6 เขาเป็นคนมีชื่อเสียงมีคนมาดูงานเยอะ เขาไปประชุมมา ทางอบต. (องค์การบริหารองค์กรส่วนท้องถิ่น) ต้องการหาคนรับภาระเรื่องร้านค้าชุมชน พอรู้เลยสมัครใจทำให้ทำเสร็จแล้วก็ลงเฟซบุ๊ก ใครมีสินค้าเกษตรอินทรีย์ ให้นำมาฝากขายได้”

2.4 จากการสัมภาษณ์ผู้บริโภคพืชผักอินทรีย์สามารถสรุปได้ดังนี้ 1) ผู้บริโภคมีความคาดหวังเกี่ยวกับคุณภาพของพืชผักอินทรีย์ เนื่องจากรักสุขภาพ กลัวสารเคมี

ตกค้างในร่างกายและส่งผลระยะยาว 2) มีความพึงพอใจในเรื่องของคุณภาพว่าปลอดภัย จากสารเคมี เนื่องจากว่าเป็นแหล่งที่เชื่อถือได้ คนชายมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์เป็นอย่างดี สามารถที่จะนำไปกินได้สบายใจ เก็บใหม่ๆสดๆ

3) การทานผักอินทรีย์เป็นประจำจะทำให้มีสุขภาพที่ดีขึ้น ค่าของตับลดลงเนื่องจากมี ผู้บริโภคชายหนึ่งชอบทานผักสดมาก “ชอบกินผักมากเพราะเป็นลูกชาวนา แต่ปรากฏว่า เมื่อมาตรวจร่างกายพบว่าสารตกค้างในตับเยอะ ทางโรงพยาบาลเรียกไปพบ เนื่องจาก ตรวจพบค่าตับสูงมาก เมื่อหาสาเหตุแล้วคาดว่าน่าจะเกิดจากสารเคมีในผัก พอรู้อย่าง นี้ก็ลดลงและหันมาศึกษาทางด้านนี้ ก็มาทานผักปลอดสารปรากฏว่าค่าตับลดลง เหลือแค่ 30, 40 ซึ่งเมื่อก่อนมีค่าเป็น 100 หมอก็กลัวว่าจะเป็นมะเร็ง หมอเรียกมา ตรวจตลอดจนกระทั่งปกติ กินมาเป็น 10 ปี ความพึงพอใจเกี่ยวกับตัวผักโดยตรง และสุขภาพ รู้สึกได้ว่าทำให้สุขภาพดีขึ้น อายุ 70 ปีกว่าแล้วยังดูดีแข็งแรงมากเลย”

4) การทำเกษตรอินทรีย์เป็นการรักษาสุขภาพแวดล้อม “ การกินผักทั่วไปรู้ว่าอยู่ที่ใช้สารเคมีเยอะเพราะฉะนั้น จะเน้นบริโภคผักอินทรีย์ เนื่องจากเรียนทางวิทยาศาสตร์มา รู้เรื่องโครงสร้างของเซลล์ เรื่องเคมี ตอนนี้นั้นออกผลมาแล้ว ทำให้คนเป็นมะเร็งกัน ดิน น้ำ พวกกุ้งหอยปูปลาที่อยู่ในน้ำปนเปื้อนสารเคมีกัน ตอนเรียนจบใหม่ๆ ไม่รู้เรื่อง พวกนี้เลย แต่ตอนนี้มันมาถึงตัวเราแล้ว ”

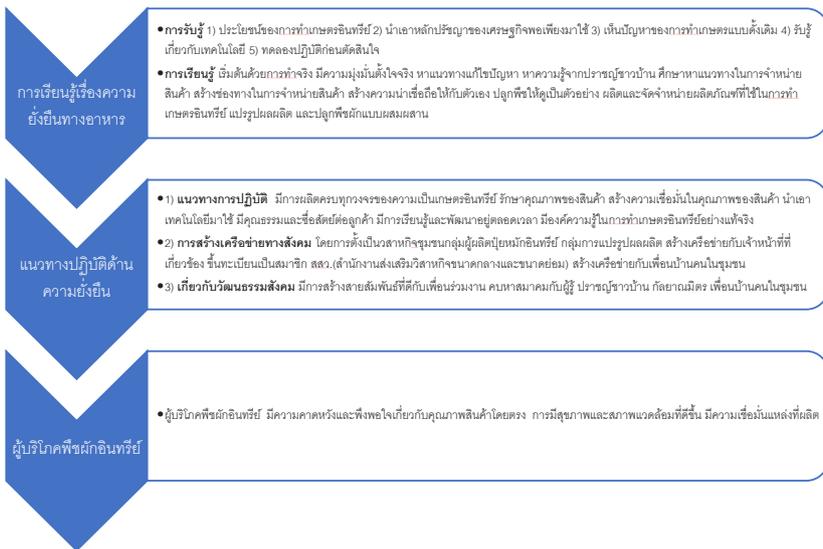
6

สรุปผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1. การเรียนรู้เรื่องความยั่งยืนทางอาหารของเกษตรกรผู้ปลูก ผักอินทรีย์ สามารถสรุปสิ่งที่ค้นพบที่สำคัญดังนี้ 1.การสร้างความตระหนักและรับรู้ เกี่ยวกับความยั่งยืนทางอาหารประกอบด้วย 1) การรับรู้ถึงประโยชน์ของการทำเกษตร อินทรีย์ และโทษของการใช้สารเคมี 2) น้อมนำเอาหลักการทำเกษตรอินทรีย์ตามหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการปฏิบัติ 3) เห็นปัญหาของการทำเกษตรแบบ ดั้งเดิม มีการใช้สารเคมี ปลูกพืชเชิงเดี่ยว 4) มีการรับรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยี 5) มีการ ทดลองปฏิบัติก่อนตัดสินใจ 2. การเรียนรู้เกี่ยวกับความยั่งยืนทางอาหารเริ่มต้นด้วยการ ทำจริง มีความมุ่งมั่นตั้งใจจริง หาแนวทางแก้ไขปัญหา หาความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน ศึกษาหาแนวทางในการจำหน่ายสินค้า สร้างช่องทางในการจำหน่ายสินค้า สร้างความ น่าเชื่อถือให้กับตัวเองเพื่อให้ลูกค้ามีความมั่นใจในคุณภาพของสินค้า ปลูกพืชให้ดูเป็น ตัวอย่าง ผลิตและจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการทำเกษตรอินทรีย์ แปรรูปผลผลิต และปลูกพืชผักแบบผสมผสาน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2.แนวทางการปฏิบัติด้านความยั่งยืนภายใต้อัตลักษณ์จาก
ประสบการณ์ชีวิตของเกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์ สามารถสรุปสิ่งที่ค้นพบที่สำคัญดังนี้
1)แนวทางการปฏิบัติที่สำคัญสรุปได้ดังนี้ ผลิตรอบทวงจรของความเป็นเกษตรอินทรีย์
ยึดหลักรักษาคุณภาพของสินค้า สร้างความเชื่อมั่นในคุณภาพของสินค้า นำเอาเทคโนโลยี
มาใช้ในการผลิต มีคุณธรรมและซื่อสัตย์ต่อลูกค้า มีการเรียนรู้และปรับปรุงพัฒนาอยู่
ตลอดเวลา มีองค์ความรู้ในการทำเกษตรอินทรีย์อย่างแท้จริง 2) การสร้างเครือข่ายทาง
สังคม สรุปได้ดังนี้ มีการตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน สร้างเครือข่ายกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง
ขึ้นทะเบียนเป็นสมาชิก สสว. สร้างเครือข่ายกับเพื่อนบ้านคนในชุมชน 3) เกี่ยวกับ
วัฒนธรรมสังคม สรุปได้ดังนี้ มีการสร้างสายสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงาน คบหาสมาคม
กับผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน กัลยาณมิตร เพื่อนบ้านคนในชุมชน 4) ผู้บริโภคพืชผักอินทรีย์
มีความคาดหวังและพึงพอใจเกี่ยวกับคุณภาพสินค้าโดยตรง การมีสุขภาพและสภาพ
แวดล้อมที่ดีขึ้น แหล่งผลิตที่เชื่อถือได้

ข้อสรุปที่ได้จากการศึกษา แสดงตามรูปภาพที่ 1

รูปภาพที่ 1 ขั้นตอนการเรียนรู้และแนวทางการปฏิบัติด้านความยั่งยืนสู่การสร้าง
อัตลักษณ์ภายใต้ประสบการณ์ชีวิตของเกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์

อภิปรายผลการวิจัย

1) การเรียนรู้เรื่องความยั่งยืนทางอาหารของเกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์ มีดังนี้

1.1 การสร้างความตระหนักและรับรู้เรื่องความยั่งยืนทางอาหาร เริ่มต้นจาก

1) เรียนรู้การทำเกษตรอินทรีย์ตามแนวทางที่รัชกาลที่ 9 ทรงวางแนวทางไว้ ดังที่ Chinwongrod (2024) พบว่าการจัดพื้นที่ตามแนวคิดเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลาโดยปลูกผักสวนครัวนำไปผลิตอาหารที่ปลอดภัยนำไปสู่ความพอเพียงเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำไปปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม เกิดแนวคิดการมีส่วนร่วมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขบนพื้นฐานการพึ่งตนเองอย่างพอประมาณมีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกัน 2) การรับรู้เกี่ยวกับความปลอดภัยพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ ดังที่ Thanaviro (2020) พบว่าหลักความปลอดภัยด้านสุขภาพเป็นหลักการที่สำคัญของกลุ่มเกษตรอินทรีย์ 3) องค์ความรู้ที่สืบทอดมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ที่ทำเกษตรแบบดั้งเดิม ที่ไม่มีการพัฒนา มีการใช้สารเคมีในการเพาะปลูก ดังที่ Rattanabansakul et al. (2022) กล่าวว่า การทำเกษตรอินทรีย์เป็นการทำเกษตรแบบยั่งยืนโดยเน้นความสมดุลของระบบนิเวศวิทยา ซึ่งส่งผลดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน การอนุรักษ์แหล่งน้ำให้สะอาด การสร้างความสมดุลของวงจรของธาตุอาหาร การประหยัดพลังงาน และผลผลิตจากการทำเกษตรอินทรีย์มีความสะอาดปลอดภัยไม่มีสารเคมีใดๆตกค้าง 4) มีการรับรู้ด้านเทคโนโลยี ว่าการทำเกษตรแบบดั้งเดิมไม่ได้ผลอย่างเต็มที่ต้องนำเอาเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อเพิ่มศักยภาพในการผลิต ดังที่ Rotjanawasuthorn & Sintao (2023) พบว่า นวัตกรรมและเทคโนโลยีเป็นปัจจัยสำคัญของความสำเร็จจากการประยุกต์ใช้เกษตรอัจฉริยะและเกษตรอินทรีย์ 5) มีการทดลองปฏิบัติเกิดการทดลองเปรียบเทียบผลผลิตระหว่างการใช้สารเคมีกับเกษตรอินทรีย์ก่อนการตัดสินใจดำเนินการต่อไป ดังที่ Silatejo (2020) พบว่า ในการพัฒนาของเกษตรกรอินทรีย์มาจากความเชื่อและกระบวนการคิด ตั้งแต่การทำเกษตรเคมีเป็นการทำเกษตรอินทรีย์ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงของแต่ละครอบครัว

1.2 การเรียนรู้เรื่องความยั่งยืนทางอาหารด้านการทำเกษตรอินทรีย์ พบว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้ 1) เป็นการเรียนรู้ด้วยตัวเองลงมือทดลองปฏิบัติจริง และสั่งสมประสบการณ์มา ถ้าเจอปัญหาที่สอบถามจากคนรู้จัก แล้วใช้จิตนาการร่วมในการทดลองปฏิบัติและนำมาประยุกต์ ดังที่ Chumsuk (2022) พบว่า การสร้างความ

มั่นคงทางอาหาร ประกอบด้วย การเรียนรู้และประยุกต์ใช้ผลผลิตของกลุ่มเกษตรกร และ Silatejo (2020) พบว่า ความเชื่อกระบวนการคิดและการปฏิบัติของคนในชุมชนมีกระบวนการที่สำคัญคือ การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ในการเปลี่ยนเกษตรเคมีเป็นเกษตรอินทรีย์ นอกจากนี้ 2) ต้องมีความมุ่งมั่นตั้งใจจริง มีปัญหาที่หาทางแก้ไข ดังที่ Ruampattana et al. (2021) พบว่า แนวทางการพัฒนาเพื่อยกระดับกลุ่มเกษตรกรชาวอินทรีย์ สู่วิสาหกิจชุมชนประกอบด้วย การเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหา 3) ขอความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านแล้วนำมาปฏิบัติ ดังที่ Sawatsuk et al. (2021) พบว่า ผลการวิเคราะห์ศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์ตำบลแม่ไผ่ด้วยเทคนิค SWOT พบว่าจุดแข็งคือมีปราชญ์ชุมชนมีประสบการณ์เกษตรอินทรีย์ที่ยาวนาน ที่รวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ฟังพาอาศัยและแบ่งปันวัตถุดิบทางการเกษตร ซึ่งเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงในการทำเกษตรอินทรีย์ 4) ศึกษาแนวทางในการจำหน่ายสินค้า โดยยึดหลักการทำได้แต่ต้องขายเป็น เปิดช่องทางการจัดจำหน่ายหลายช่องทาง เช่น เฟสบุ๊ก ไลน์ชุมชน ร้านค้าชุมชน การแปรรูปสินค้า 5) สร้างช่องทางในการจำหน่ายสินค้าโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง ดังที่ Phongsaphang et al. (2022) พบว่าปัจจัยช่องทางการจัดจำหน่าย เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ประสบผลสำเร็จ 6) การสร้างความน่าเชื่อถือให้กับตัวเอง เพื่อให้ลูกค้ามีความมั่นใจในคุณภาพของผลผลิต 7) ปลูกพืชให้ดูเป็นตัวอย่างเพื่อให้ลูกค้านำไปปฏิบัติ ดังที่ Dechakitak (2020) พบว่า ทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำเนินธุรกิจชาวอินทรีย์คือ องค์ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินธุรกิจเกษตรอินทรีย์ 8) ผลิตและจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่ใช้เกี่ยวกับการปลูกพืชผักอินทรีย์ทุกชนิดที่ใช้ปลูก เพื่อลดต้นทุนในการผลิต ดังที่ Rungrut et al. (2022) พบว่า ความสำเร็จในการดำเนินงานเกษตรอินทรีย์ส่วนหนึ่งมาจากการมีองค์ความรู้ในการผลิตและใช้ปุ๋ยชีวภาพ 9) มีการแปรรูปผลผลิตในการจัดจำหน่าย ดังที่ Chumsuk (2022) พบว่า มีการแปรรูปอาหารเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน เช่น ผลไม้แปรรูป 10) มีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานหลายชนิดตามหลักเกษตรทฤษฎีใหม่ ดังที่ Yomkerd & Pharcharuen (2022) พบว่าชุมชนแม้จะมีกิจกรรมเรียนรู้เกษตรอินทรีย์แบบผสมผสานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว และ สอดคล้องกับ PoonSawat & Sawatram (2020) ที่มีศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขานินฮ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดฉะเชิงเทราเป็นศูนย์กลาง พบว่า ศักยภาพและสถานที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เชื่อมโยงเป้าหมายและโดดเด่น ได้แก่ศูนย์เรียนรู้เกษตรพอเพียงด้านเกษตรผสมผสาน

2.แนวทางการปฏิบัติด้านความยั่งยืนภายใต้อัตลักษณ์จากประสบการณ์ชีวิตของเกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์ มีดังนี้

2.1 จากศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูลสร้างความยั่งยืนภายใต้อัตลักษณ์จากประสบการณ์ชีวิตดังนี้ 1) มีความเป็นเกษตรกรอินทรีย์ด้วยตัวตนที่แท้จริง ที่มีครบทุกวงจรของความเป็นเกษตรกรอินทรีย์ เช่น มีปุ๋ยหมักมูลไส้เดือน มีฟาร์มเลี้ยงไส้เดือน มีเกลือจืดที่ช่วยในการปรับปรุงดิน ป้องกันเชื้อรา ดินหมักใบก้ามปูผสมมูลไส้เดือน หัวปุ๋ยอินทรีย์ 2) รักษาคุณภาพของสินค้าที่ผลิต 3) สร้างความเชื่อมั่นให้กับลูกค้า ซึ่งสามารถเข้าไปดูขบวนการผลิตได้ทุกขั้นตอน 4) นำเอาเทคโนโลยีมาใช้ 5) มีคุณธรรมและซื่อสัตย์ต่อลูกค้า 6) มีการเรียนรู้และปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง 7) มุ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์เป็นอย่างดีสามารถให้คำแนะนำกับลูกค้าเพื่อนำไปปฏิบัติได้ดังที่ Rotjanawasuthorn & Sintao (2023) พบว่า ปัจจัยความสำเร็จจากการประยุกต์ใช้เกษตรอัจฉริยะและเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกร ได้แก่ การจัดการปัจจัยการผลิต การจัดการกระบวนการผลิต การใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยี Suksen et al. (2024) พบว่า การสร้างความเชื่อมั่นและไว้วางใจแก่ตลาดที่เข้ามารับซื้อผลผลิตทำให้มีตลาดจำนวนมากเข้ามาติดต่อซื้อสินค้าสามารถบริหารจัดการกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพและปรับตัวเข้ากับตลาดได้เป็นอย่างดี Phongsaphang et al. (2022) พบว่า การดำเนินงานของผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ที่ประสบความสำเร็จ ได้แก่ ปัจจัยควบคุมคุณภาพ ปัจจัยความเข้าใจในแนวคิดเกษตรอินทรีย์ Silatejo (2020) พบว่า รูปแบบการนำเศรษฐศาสตร์แนวพุทธเพื่อพัฒนาความสุขอย่างยั่งยืนของเกษตรกรอินทรีย์ คือ การดำเนินชีวิตที่ผสมกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติโดยมีรูปแบบที่พึงประสงค์ของเกษตรกร ได้แก่ด้านความซื่อสัตย์ คุณธรรม ปัญญา วินัย อุดหนุน นอกจากนี้ Sustainable Agriculture Foundation (2001) กล่าวว่า เกษตรอินทรีย์ควรตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ที่มีความเป็นธรรม ระหว่างสิ่งแวดล้อมและสิ่งมีชีวิต รวมถึงความเท่าเทียม การเคารพ ความยุติธรรม และการมีส่วนร่วมในการปกป้องพิทักษ์โลก ทั้งในระหว่างมนุษย์ด้วยกันและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ กระบวนการผลิตและการจัดการผลผลิตควรมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นธรรม ทุกคนควรได้รับโอกาสการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ควรมีเป้าหมายในการผลิตอาหารและผลผลิตเกษตรอื่นๆ เพียงพอและมีคุณภาพ

2.2 จากการศึกษาพบว่ามีการสร้างเครือข่ายทางสังคมดังนี้ 1) ตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน 2) สร้างเครือข่ายกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง 3) สมัครเป็นสมาชิก สสว. 4) สร้างความสัมพันธ์กับสมาชิกในหมู่บ้านและบริเวณใกล้เคียงที่มีความคิดเห็นไปในทางเดียวกัน ดังที่ Phongsaphang et al. (2022) พบว่า ปัจจัยเครือข่าย เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้การดำเนินงานของผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ประสบความสำเร็จ Phunphon et al. (2024) พบว่า การพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืน เกิดจากการแลกเปลี่ยนความรู้ไปสู่การพัฒนา และการเกื้อกูลกันในรูปแบบสมาชิกเครือข่าย เครือข่ายทางสังคม เป็นองค์ประกอบที่สำคัญด้วย

2.3 จากการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมสังคมพบว่า 1) มีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงาน จนได้รับความรู้ความช่วยเหลือจากเพื่อนที่ทำงาน 2) มีการรวมกลุ่มกับสมาชิกที่มีความคิดเห็นตรงกันซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันหรือละแวกใกล้เคียง 3) มีการสร้างความสัมพันธ์กับปราชญ์ชาวบ้าน 4) มีการสร้างความสัมพันธ์กับคนที่มีความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์ ดังที่ Silatejo (2020) พบว่า มีรูปแบบที่พึงประสงค์ของเกษตรกรเพื่อพัฒนาความสุขที่ยั่งยืนของเกษตรกรอินทรีย์ได้แก่ปัจจัยทางสังคมที่มีส่วนสำคัญปัจจัยหนึ่ง และ Singchai (2023) พบว่าการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี ได้แก่ การรวมกลุ่มทำนาแปลงใหญ่ การจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชน การจัดการความสัมพันธ์แบบเครือข่ายและผ่านประเพณีรับขวัญแม่โพสพ

2.4 จากการศึกษาสัมภาษณ์ผู้บริโภคผักอินทรีย์ พบว่า 1) มีความคาดหวังเกี่ยวกับคุณภาพของผักอินทรีย์ 2) ราคาสารตกค้างจากการบริโภคผักทั่วไป 3) มีความเชื่อมั่นว่าปลอดภัยจากสารเคมี เนื่องจากเป็นแหล่งที่เชื่อถือได้ 4) คนขายมีมนุษยสัมพันธ์ดี 5) คนขายมีความรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์เป็นอย่างดี 6) การทานผักผักเกษตรอินทรีย์เป็นประจำทำให้สุขภาพดี ค่าของตับอยู่ในระดับที่พึงพอใจ 7) สารเคมีในผักผักสามารถทำลายเซลล์ของมนุษย์ทำให้เป็นมะเร็ง 8) สารเคมีทำลายสิ่งแวดล้อม ทำให้ดิน น้ำ สิ่งมีชีวิตในน้ำปนเปื้อน ดังที่ Sustainable Agriculture Foundation (2001) กล่าวว่า เกษตรอินทรีย์จะต้องส่งเสริมและสร้างความยั่งยืนให้กับสุขภาพอย่างเป็นองค์รวมของดิน พืช สัตว์ และโลก จึงมุ่งผลิตอาหารที่มีคุณภาพสูง และมีคุณค่าทางโภชนาการ เพื่อสนับสนุนให้มนุษย์ได้มีสุขภาพที่ดีขึ้น จึงเลือกที่จะปฏิเสธการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช

ข้อสรุป

จากผลการวิจัยแสดงให้เห็นได้ว่าถ้าสามารถนำข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ไปใช้ในการทำเกษตรอินทรีย์ จะทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ตลอดห่วงโซ่อุปทานตั้งแต่ ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ซึ่งเป็นการลดต้นทุนในการผลิต นำผลการผลิตมาใช้เลี้ยงครอบครัวได้ ส่วนที่เหลือออกจำหน่ายโดยไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง สามารถเพิ่มมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิต และนำความรู้ประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้ถ่ายทอดสู่บุคคลในครอบครัวจากรุ่นสู่รุ่นสร้างความยั่งยืนทางด้านอาหารให้กับครอบครัว โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมทำให้ทรัพยากรธรรมชาติสามารถทดทอนไปยังคนรุ่นหลังได้ใช้ประโยชน์กันต่อไป ซึ่งจะนำไปสู่ความยั่งยืนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตลอดไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ข้อค้นพบจากการวิจัยซึ่งค้นพบองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้และแนวทางปฏิบัติด้านความยั่งยืนสู่การสร้างอัตลักษณ์ภายใต้ประสบการณ์ชีวิตของเกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์ตำบลทุ่งทอง อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี จึงมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ดังนี้ 1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อค้นพบไปกำหนดเป็นกลยุทธ์ และกำหนดเป็นนโยบายหรือมาตรการต่าง ๆ ในการโน้มน้าวสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรตำบลทุ่งทอง อำเภอท่าม่วงจังหวัดกาญจนบุรี หันมาทำเกษตรอินทรีย์มากขึ้น และพัฒนาเกษตรกรผู้ที่สนใจทำเกษตรอินทรีย์ให้สามารถยืนหยัดพึ่งพาตนเองได้ 2) ประชาชนที่สนใจและคำนึงถึงความปลอดภัยด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม สามารถนำข้อค้นพบไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อความยั่งยืนทางอาหารและสภาพแวดล้อม 3) นักศึกษานักวิชาการ ผู้ที่สนใจ และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถนำข้อค้นพบไปต่อยอดในการวิจัยและพัฒนาในประเด็นต่าง ๆ เพื่อพัฒนาการทำเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ ของตำบลทุ่งทอง อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี เช่น การพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยว การศึกษาดูงานของเกษตรอินทรีย์วิถีชุมชน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาผู้วิจัยขอเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปดังนี้ 1) ควรทำการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม การเรียนรู้เรื่องความมั่นคงทางอาหารสู่

แนวทางการปฏิบัติด้านความยั่งยืนภายใต้อัตลักษณ์ของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์ในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี 2) ควรทำการวิจัยเรื่อง ความต้องการของเกษตรกรตำบลทุ่งทองในการทำเกษตรอินทรีย์ และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทำเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรตำบลทุ่งทอง อำเภอท่าม่วงจังหวัดกาญจนบุรี

References

- Academic Department and Sathaporn Books. (2018). *Sufficiency Economy and the Thailand 4.0 Strategy* (1st ed.). Sathaporn Books.
- Alter, C., & Hage, J. (1993). *Organizations Working Together*. Sage.
- Boonchai, K., Sethasithorn, B., & Lienchamroon, V. (2007). *Concepts and Policies on Food Resource Base*. Pimdeekarnpim: Biothai Foundation.
- Boonchai, K., Bandhuvong, C., Sopapoom, N., Suksut, P., Charusombat, W., Unno, A., & Rakayuttitham, A., (2004). *Sustainable Agriculture: Cultural Identity and Issues in Agriculture and Thai Farmer Identity* (1st ed.). Organizing Committee of the Sustainable Agriculture Fair.
- Chanthawanich, S. (2004). *Qualitative research methods* (12thed.). Chulalongkorn University Press.
- Chinwongrod, S. (2024). Management Models for Organic Farming among Fish Farmers in Bang Len District, Nakhon Pathom Province. *Journal of MCU Dvavati Review*, 3(1), 43-55.
- Chumsuk, P. (2022). *Creating Food Security for Sustainable Development of Thai Society: A Case Study of Phra Nakhon Si Ayutthaya Province* [Doctoral dissertation, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University].
- Churchill, S. D. (2021). *Existential Phenomenological Research* (1st ed.). American Psychological Association.
- Dechapitak, B. (2020). *A study to develop strategy and Innovation of agricultural business model toward organic rice-khao hom dam Sukhothai 2* [Unpublished master's Thesis]. College of Management, Mahidol University.

- Denzin, N. K. (1970). *The research act in sociology: a theoretical introduction to sociological methods*. The Butterworth Group.
- Hutanuwat, N. T. & Hutanuwat, N. (2004). *Sustainable Agriculture: Paradigms, Processes, and Indicators*. Sustainable Agriculture Foundation (Thailand).
- Junprasert, T. (2022). *Creative Paradigms: Various Forms of Qualitative Research in Behavioral Sciences* (1st ed.). Pathum Thani: Idealine Media Solutions Co., Ltd.
- Kaewthep, K. (1995). *Tools for Community Culture Work*. The Catholic Council of Thailand for Development.
- 6 Moser, A., & Korstjens, I. (2018). Practical guidance to qualitative research: Sampling, data collection and analysis. *European Journal of General Practice*, 24(1), 9-18.
- Narinsilp, S. (2020). "Japan as It Is" No. 9: *Japan's Organic Farming System and Its Implications for Thailand* (1st ed.). Thammasat University.
- Pasunon, P., & Siriwong, P. (2013). Efficiency and key success of agricultural cooperative operation: A Study for grounded theory. *Veridian E – Journal*, 6(1), 610-628.
- Phongsaphang, K., Wanyasewi, S., Naipinit, T., & Mungmee, N. (2022). Developing Farmers into Organic Agriculture Entrepreneurs in Khon Kaen Province. *Journal of Ubon Ratchathani Rajabhat University*, 7(2), 1891-1904.
- Phunphon, T., Nakpibal, P., Yongphet, P., & Nakpibal, R. (2024). Community Enterprise Potential Development and Management of Organic Agricultural Products: A Case Study of the Organic Agriculture Community Enterprise in U Thong, Suphan Buri Province. *Phranakhon Rajabhat Research Journal: Humanities and Social Sciences*, 19(1), 35-52.
- Podhisita, C. (2021). *Science and Art: Qualitative Research* (9th ed.). Amarin Printing and Publishing Co., Ltd.

- PoonSawat, M., & Sawatram, P. (2020). A Study on the Potential of Agricultural Tourism in Areas Linked to Goals, Centered around the Khao Hin Son Development Study Center under the Royal Initiative, Chachoengsao Province. *Journal of Academic and Research in Social Sciences*, 15(3), 45-60.
- Rattanabansakul, P., Anurak, N., & Wittayarat, S. (2022). Organic Agriculture: A Sustainable Farming Approach to Revitalize Thai Farmers' Security. *Journal of Arts and Media*, 4(7),9-20
- Rotjanawasuthorn, S., & Sintao, N. (2023). Guidelines for Promoting the Adoption of Smart Agriculture and Organic Farming to Enhance Food Security in Wang Nam Khiao District, Nakhon Ratchasima Province. *Procedia of Multidisciplinary Research*, 1(7), 124-124.
- Ruampattana, K., Todsasri, S., Phabu, K. K., & Padphai, W. (2021). *Enhancing the Efficiency we are upgrading Organic Rice Farmer Groups in Surin Province to Enter The Community Enterprises* (7th ed.). National Academic Conference: Loei Rajabhat Academic Conference.
- Rungrut, S., Maso, S., Kadem, Y., Chanakul, K., & Masae, N. (2022). Success in Organic Farming in Pa Rai Subdistrict, Mae Lan District, Pattani Province. *Journal of Buddhist Anthropology*, 7(12), 318-333.
- Sawatsuk, B., Thana, S., Phitakpol, W., Passorn, S., & Wongchestha, N. (2021). Community Participatory Organic Farming Way: Organic Agriculture Community Enterprise Group of Mae Sai Subdistrict, Mueang District, Phayao Province. *Mekong-Salween Civilization Studies Journal*, 12(2), 231-249.
- Secretariat of the National Food Commission. (2023). *The National Food Management Plan of Thailand Phase 1 (2023-2027)* (1st ed.). War Veterans Organization under Royal Patronage.

- Silatejo, P. N. (2020). Buddhist Economics: A Model for Sustainable Happiness Development through Organic Agriculture. *Journal of MCU Peace Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University*, 8(5), 1749-1763.
- Singchai, A. (2023). Knowledge Management for Organic Farming Groups in Phetchaburi Province. *Journal of MCU Nakhondhat*, 10(3), 95-107.
- Suksen, P., Moonsin, W., Chusrisuk, W., Yanataro, P., & Yuttitharo, P. (2024). Organic Agriculture: A Path to Sustainability for Thai Farmers in Surin Province. *Academic MCU Buriram Journal*, 9(2), 116-127.
- Sunthorpethas, S. (2010). *Anthropological Theory: Development of Basic Concepts and Sociocultural Theories (Part 1)* (1st ed.). Duang Kamol Publishing.
- Suri, H. (2011). Purposeful sampling in qualitative research synthesis. *Qualitative Research Journal*, 11(2), 63-75.
- Suttinarakorn, W. (2013). *Qualitative Research: Research in Alternative Paradigms* (1st ed.). Siam Paritat.
- Sustainable Agriculture Foundation. (2001). What is Organic Farming?. *Natural Agriculture Journal*, 12(9), 44-46.
- Thanaviro, P. W. (2020). Environmentally Friendly Integrated Farming Models in Phetchabun Province. *Journal of MCU Social Development*, 5(1), 84-92.
- Yomkerd, J., & Pharcharuen, W. (2022). Development of an Organic Agriculture Tourism Activity Model by The Community Participatory Learning Process: A Case Study in Mae Wa Subdistrict, Thoen District, Lampang Province. *Journal of Graduate MCU KhonKaen Campus*, 9(2), 133-145.
- Zaeb, J. (2001). Small holding up. *The Ecologist*, 30(9), 40-44: 65.